

© Universiteit van Tilburg, 2010

ISBN: 978-90-78886-90-7

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier.

www.uvt.nl

Mijnheer de rector magnificus,

Dames en heren,

De afgelopen twee, drie jaar zijn jaren van verwondering geweest; verwondering over hoe de kredietcrisis heeft kunnen ontstaan en zich verspreiden. Na de val van Lehman Brothers op 15 september 2008 kwam ook de crisis Nederland binnenwaaien en moest ik constateren dat zelfs de knapste koppen in de economie geen oplossingen wisten te bedenken. Economen die anders nooit om een woord verlegen zaten moesten in het oog van de storm toegeven dat zij het ook niet meer wisten. Alle mooie theorieën over risicospreiden, de prikkelende werking van bonussen en het vertrouwen op de zelfregulerende werking van de kapitaalmarkt bleken in het water te vallen. En, ik kan het niet helpen, ik moet iedere keer denken aan de omslag van het september 2008 nummer van *The Economist*, het lijfblad voor liberaal weldenkende mensen, waar na de val van Lehman Brothers het F-woord maar werd gebruikt om de wanhoop en ontzetting uit te drukken.

Voor vele buitenstaanders is de kredietcrisis een teken dat de economie als wetenschap heeft afgedaan. Economie gaat over geld, zo luidt de gedachte, en de beheerders van die wetenschap hebben met hun adviezen toch maar mooi de wereld in een diepe crisis gestort. Onder vakbroeders van aanpalende sociale wetenschappen wordt de irritatie over economen nog eens versterkt door hun jarenlange claim dat economie toch de koningin van de sociale wetenschappen is. Als zij het allemaal zo goed weten, waarom hebben ze de crisis dan niet zien aankomen? Daarnaast wordt er door critici fijntjes met een sliep-uit-vinger naar het Centraal Planbureau of andere rekenmeesters gewezen die in het midden van de crisis per maand hun voorspellingen bijstelden. Voor buitenstaanders is daarmee onomstotelijk het bewijs geleverd dat de economische wetenschap niet veel voorstelt.

Het zal niemand verbazen dat ik als econoom daar anders over denk. Ik zal het ronduit bekennen, ik ben verliefd op mijn vak en vind het een genot om niet alleen zelf over economie te schrijven maar ook om vooral de ideeën van andere economen te lezen. Dat de ideeën van economen niet veel voorstellen zal men dan ook niet snel uit mijn mond horen rollen. En dat is een ook te rap oordeel van buitenstaanders. De rijkdom aan

ideeën is groot en divers en het doen van voorspellingen in tijden van grote veranderingen is bijna ondoenlijk en bij nader inzien logisch. Economen onder elkaar hanteren vaak de clausule *ceteris paribus* als ze een uitspraak doen: de overige omstandigheden gelijk blijvend. Men kan op zijn vingers natellen dat wanneer *alle* ‘overige omstandigheden’ veranderen de voorspellingen omgeven zijn door enorm veel ruis. Anders gesteld, voorspellingen zijn zo goed als de zwakste schakel in de keten van veronderstellingen die er aan ten grondslag liggen en helaas is de economie een sociale wetenschap waarin zwakke schakels eerder regel dan uitzondering zijn. Daarnaast denk ik dat er wel degelijk lering is getrokken uit het verleden. Om maar even terug te gaan naar de crisis: ik denk dat in vergelijking met de Grote Depressie van de jaren dertig er vooruitgang valt te bespeuren in de *reactie* op de crisis. In de jaren dertig remden centrale banken de liquiditeitsvoorziening af in plaats van dat zij het verruimden, en het fiscaal beleid werd toen karig en traag toegepast (Almunia et al. 2010). Het is echter nog veel te vroeg om crisisbeleid als succesvol te bestempelen omdat de wereldgeschiedenis leert dat de grootste kans op herhaling binnen ongeveer tien jaar optreedt en dat een economie wel 50 jaar nodig heeft om het sein ‘veilig’ te geven (Qian, Reinhart en Rogoff, 2010).

Onbehagen Maar er is toch een stil onbehagen bij mij ontstaan dat ik vandaag maar eens uitspreek waardoor het onbehagen eigenlijk niet meer stil is. Het ‘stille’ karakter van mijn onbehagen slaat echter op mijn vermoeden dat alle economen wel ergens stilletjes weten dat er iets mis is met de wijze waarop het vak wordt beoefend. Ik heb geen harde cijfers over hoe anderen denken, dus laat ik maar voor mezelf spreken.

Er knaagt iets. De ideeën zijn rijk en ik zou zelfs net zo ver willen gaan als Barry Eichengreen (2009) die stelt dat we met de *bestaande* theorieën en inzichten de crisis hadden *kunnen* voorspellen en wellicht daardoor ook voorkomen. Er zijn anderen, waaronder Paul Krugman (2009) die in de crisis een oproep zien om het klassieke en neoklassieke raamwerk waarin markten perfect werken te verlaten en terug te gaan naar de man die liet zien dat markten inherent feilbaar zijn en erkende dat mensen niet superationeel zijn: John Maynard Keynes.¹ Het verlangen van Krugman naar de terugkeer van Keynes lijkt logisch, maar als Krugman het bij het rechte eind heeft hoe kan Eichengreen dan zeggen dat die theorieën er al zijn? En als Eichengreen gelijk heeft dan nog blijft de verwondering hoe het kan dat niemand die crisis heeft zien aankomen. Eenzelfde verwondering die ook koningin Elizabeth II trof toen zij in november 2008 de London School of Economics bezocht. In al haar onschuld stelde zij de vraag die iedereen zou

¹ Zie de vurige reactie van Chicago-econoom John Cochrane (2009) op de persoonlijke aanval van Krugman (2009) en de meer genuanceerde reactie van David Colander (2009) en Colander et al. (2009).

stellen: “Why had nobody noticed that the credit crunch was on its way?” Ter plekke konden men niet een alomvattende verklaring geven en naar goed gebruik ging men over deze Koninklijke vraag vergaderen. Onder leiding van de econoom Tim Besley werd er een half jaar later een brief van drie kantjes gestuurd naar de koningin ondertekend door 33 economen namens de British Academy waarin het falen om de timing, omvang en invloed van de crisis te voorzien werd geschoven op “a failure of the collective imagination of many bright people [...] to understand the risks to the system as a whole”. Met andere woorden, het gaat hier om hoe de gemeenschap van economen functioneert en hoe men de macro-economische consequenties van individueel handelen heeft verwaarloosd.

Daarmee is een belangrijke stap gezet maar het verklaart nog niet *waarom* de gemeenschap van economen faalt in haar kracht om te voorspellen, en te luisteren naar die paar economen, die wel in de gaten hadden dat het financiële systeem bloot stond aan grote gevaren², en daar naar te handelen. Het antwoord op de vraag waarom de bestaande kennis niet uit de boekenkast is gepakt om de crisis te voorspellen heeft vooral te maken *hoe* er met ideeën en informatie wordt omgesprongen door economen en welke rol en houding men zich aanmeet binnen de wetenschap, maar vooral ook binnen de maatschappij. En daar eindigt dan ook mijn verliefdheid met het vak. Ik ben weliswaar verliefd maar ook niet blind.

De kredietcrisis is een les in nederigheid voor economen en in deze oratie wil ik mijn gedachten laten gaan over waar de wortel van het falen zit.³ De grote vraag die ik wil behandelen is: gaat er wat mis in het productieproces van de econoom? Hebben we last van blinde vlekken in het kijken naar de werkelijkheid? Ik zal proberen mijn eigen vak onder de loep te nemen waarbij ik me uiteraard bewust ben dat de blinde vlek in mijn duiding van blinde vlekken ook bestaat. Laat ik op dit punt me dan maar vasthouden aan de stelling van Arnold Heertje die hij tijdens zijn oratie in 1964 uitsprak: “De economist is van nature een gespleten individu; als hij het niet is, is hij eenzijdig.”

² Ik denk hierbij vooral aan economen als Robert Shiller (2000) en Raghuram Rajan (2006).

³ Een beschrijving van het ontstaan van de crisis is het niet. Daarvoor kan men al een goede beschrijving achteraf vinden in Van Ewijk en Teulings (2009).

Waar komt de

blinde vlek vandaan?

De werking van de economengemeenschap is een paradox. Terwijl economen concurreren om als eerste met nieuwe ideeën te komen en onderling vaak bijtend en scherp de fouten van elkaar kunnen aanwijzen, heeft de gemeenschap als geheel geen evenwichtige blik op de crisis kunnen bieden. En dat is vreemd voor wie in perfecte markten gelooft. Het is echter minder vreemd voor wie beseft dat alle markten kunnen falen, dus ook de markt voor ideeën. In mijn zoektocht naar de kern van het falen ben ik tot de conclusie gekomen dat twee elementen een hoofdrol spelen: overmoed en overspecialisatie. En om mijn analyse en diagnose nog duidelijker te maken zal ik vier archetypen van economen ten tonele voeren die duidelijk en herkenbaar maken waar de schoen wringt in het dagelijks leven van de moderne econoom. De archetypen hebben betrekking op hoe de econoom zijn vak opvat en toepast.

Geboorte

van de moderne econoom

Het dominante denkraam van de moderne econoom bestaat in feite uit drie onderdelen: eigen belang, rationaliteit en evenwicht. Economen denken altijd dat deze elementen bedacht zijn door Adam Smith maar wie zijn boeken leest komt bedrogen uit. Eigen belang is een belangrijk deel van het verhaal maar het in stelling brengen van de superrationaliteit en de evenwichtskunst die moderne economen bedrijven is lichtjaren verwijderd van de analyse die Smith geeft in zijn klassieke boeken *The Theory of Moral Sentiments* en *The Wealth of Nations*. De onzichtbare hand, een term die Smith maar een paar keer laat vallen in *Wealth of Nations*, heeft niet de lading die het later krijgt van de trefzekere hand van de veilingmeester die al aftastend vraag en aanbod in de wereld op elkaar afstemt. Het eigen belang wordt zeker benadrukt, maar niet aanbeden. Ondernemers worden genoemd maar kunnen zeker niet op de sympathie van Smith rekenen. En empathie vormt het tegenwicht voor een wereld gedreven door commercie.

Nee, het ijkpunt zou ik veel liever veel dichterbij de tijd willen plaatsen, in de jaren dertig van de twintigste eeuw. Toen kwam de Engelse econoom Lionel Robbins in 1932 op het toneel met zijn essay dat economen de weg wees wat het studieobject van de economische wetenschappen diende te zijn. Economie draait om de relatie die bestaat tussen doeleinden en de schaarse middelen om die doelen te bereiken, of in zijn woorden:

“Economics is the science which studies human behaviour as a relationship between ends and scarce means which have alternative uses.” (blz. 16).

Economie werd niet meer gedefinieerd in termen van het onderwerp van studie, zoals de handel in goederen, geld, of het verloop van werkloosheid, maar economie ging nu nog maar over een specifiek gedrag: de allocatie van schaarse, alternatief aanwendbare middelen tussen doelen. Met andere woorden, het ging over rationele keuzes en niet meer de brede opdracht die Alfred Marshall het formuleerde: ‘the study of mankind in the ordinary business of life’. De definitie van Robbins moest volgens hem economen er vooral niet van weerhouden om ook over ethische vraagstukken na te denken, maar het onderscheidende element was toch het denken in doelen en alternatief aanwendbare middelen. De nieuwe vakomschrijving werd zeker niet meteen omarmd, maar het geboortjaar van de moderne econoom kunnen we op het jaar 1932 vastpinnen. In een tijd waarin ideologie hoogtij vierde was rationaliteit een nuttig tegengif en dit was ook voor vele economen die in die tijd hun studie begonnen een belangrijke motivatie: het werken aan een betere wereld. Het duurde echter tot ongeveer 1960 voordat zijn definitie gemeengoed was onder vakgenoten en geaccepteerd werd in leerboeken (zie Backhouse en Medema, 2009).

De motivatie om aan een betere wereld te werken kreeg nog eens een extra stimulans doordat er in Engeland een aristocraat werkzaam was genaamd Keynes, die vanuit Cambridge en zijn Londense flat in de wijk Bloomsbury aan de lopende band geschriften en pamfletten de wereld in stuurde en die als klap op de vuurpijl met een *General Theory* kwam die de grote problemen van zijn tijd – werkloosheid, star monetair beleid, reparatieproblemen verbonden aan het verdrag van Versailles - echt aanpakte en met een scherpe pen bekritiseerde. Toch was er iets vreemds aan de hand. Terwijl zijn geschriften vòòr de *General Theory* nog uitblonken in helderheid en humor is het zogenaamde meesterwerk naar mijn smaak een tamelijk warrig boek dat zeer moeilijk leesbaar is, en waar iedereen naar gelooft in kan graaien om zijn eigen standpunt te verdedigen. Het bevat tal van mooie quotes die vandaag de dag nog regelmatig worden aangehaald, maar het is te danken aan zijn collega's als John Hicks (die IS-LM diagrammen introduceerde), Richard Kahn (bedenker van de ‘multiplier’) en zijn Amerikaanse wegbereiders Alvin Hansen en Paul Samuelson dat de boodschap van de *General Theory* zijn weg vond in tal van handboeken. Het vertalen van zijn proza in wiskundige modellen maakte indruk en gaf economen een handvat om de korte termijnproblemen verbonden aan de conjunctuur te analyseren en te ‘behandelen’.

De sociale ingenieur In dit tijdperk kon een type econoom ontstaan die het midden hield tussen een utopist en een ingenieur. De eerste traditie waarin de econoom acteert is de traditie van de sociale ingenieur, de econoom die vooral de helpende hand biedt en het leven ook letterlijk zag als een probleem van nutsmaximalisatie onder randvoorwaarden. De economische politiek van de jaren dertig was sterk ideologisch gekleurd en dogmatisch en voor die tijd was het bieden van rationaliteit en nuchter rekenwerk gewenst. Voor onze landgenoot Jan Tinbergen was dat het moment om zich te wijden aan economische politiek. Met zijn wiskundig gereedschap bracht hij rede in tijden van verwarring. Gotfried Haberler had voor de League of Nations of de Volkenbond een overzicht gemaakt van conjunctuurtheorieën en om in de woorden van Tinbergen “het waarheidsgehalte van deze theorieën te helpen bepalen” werden hij en zijn assistenten gevraagd om deze theorieën te toetsen en als het ware met een juryrapport te komen welke theorie nu het beste werkt. Die ambitie kon uiteraard niet worden ingelost: de data waar Tinbergen mee moest werken waren zeer beperkt en daarnaast waren de theorieën in die tijd zeer beschrijvend, en als ze iets beschreven was het maar zeer partieel. Wat Tinbergen wel bewerkstelligde is om een zekere discipline te brengen in het modelleren van economieën en conjunctuurgolven. Het in elkaar schuiven van een groot macromodel is helaas niet zo iets als een Ikea-kast. Het vergt het nodige maatwerk en intuïtie en Tinbergen was niet bevreesd om de lezer een kijkje in de rommelige keuken van de econometrist te gunnen. En tot slot moet een econoom ook weten hoe de modellen op pragmatische wijze zouden kunnen worden gebruikt voor economische politiek. Tinbergen was zo’n vakman.

Rationaliteit kreeg een steeds grotere rol en zeker na de Tweede Wereldoorlog was er een geloof dat het leven niet alleen rationeel te verklaren zou zijn maar ook volledig stuurbaar. De wetenschapper Tinbergen verandert vooral na de oorlog in de sociale ingenieur. De Tweede Wereldoorlog maakte het noodzakelijk om op grote schaal en welhaast op militaire leest de productie in de Verenigde Staten en Engeland te sturen. Een oorlog of een gezamenlijke vijand creëert wellicht de voedingsbodem om te denken dat centrale planning een werkbaar model is in alle tijden. Met de mechanisering kwam een generatie economen opduiken die economie niet als een sociaal maar een technocratisch probleem beschouwden, waarvan Tinbergen de verbeelding van dat denken belichaamde. Zoals oud-premier en oud-president van De Nederlandsche Bank Jelle Zijlstra zijn geestdrift over het gedachtegoed van Keynes uit die tijd onder woorden bracht:

“Een economische crisis was dus niet meer iets zoals vroeger een longontsteking, toen je moest afwachten of de patiënt herstelde of bezweek, neen, de economische penicilline was ontdekt. Men hoefde slechts bekwame en daadkrachtige politici te hebben om een nieuwe wereld te kunnen bouwen, vrij van gebrek en werkloosheid.

[.] De wereld van de jaren dertig, vol economische ellende en daardoor zeer schuldig aan het politiek extremisme dat de Tweede Wereldoorlog deed uitbreken, die wereld wilden wij nooit meer terug” (Zijlstra, 1992, blz. 13)

Valkuil 1:

De pretentie van kennis De sociale ingenieur was populair in de opbouwjaren en eigenlijk is hij nooit van het toneel verdwenen. Deze figuur vertelt op basis van een model hoe je met zo min mogelijke verspilling van A naar B komt en die weg wordt met enige overredingskracht naar voren gebracht als de enige en zaligmakende weg. Waar de sociale ingenieur de mist in gaat is echter de pretentie van kennis (Hayek, 1974). Kennis, zeker dat van sociale wetenschappers, is zo sterk als de zwakste schakel. De zwakste schakel is het mensbeeld. Economie is en blijft een sociale wetenschap en die begint en eindigt met het doen en denken van de mens. De sociale ingenieurs onder de economen hadden weinig oog voor het individu, en als ze dat wel hadden dan hielden ze zeker geen rekening met de beperkte rationaliteit van de mens en de implicaties die dat had voor het beleid. De wereldbeelden van sociale ingenieurs - of ze nu keynesianen of neoklassieke economen heten - gaan vroeg of laat ten onder aan hun verbeelding wanneer deze niet getoetst wordt aan de praktijk van alledag. Het is te danken aan economisch-psychologen als Herbert Simon dat organisatieleer en psychologie ingang vonden in de economie, hoewel dat ook niet moet worden overdreven. De toekenning van de Nobelprijs in 1978 voor het werk van Simon op het terrein van “the decision-making process within economic organizations” was een tijd waarin bedrijfseconomen veel aandacht hadden voor zijn werk. Algemeen economen daarentegen negeerden zijn werk en bleven het concept van substantieve rationaliteit omarmen en niet het realistische concept van procedurele rationaliteit (Simon, 1976). Het werk van macro-economen als Tinbergen, Samuelson, Tobin, Arrow, Friedman, Meade, kon op veel meer waardering rekenen, en zoals dat in wetenschappelijke gemeenschappen gaat is het zeer moeilijk om tradities, of moet ik zeggen modes, in het denken te doorbreken. De opkomst van ‘behavioral economics’ onder leiding van wetenschappers als Kahneman, Tversky en Thaler laat zien dat economen het adagium hanteren ‘beter ten halve gekeerd, dan ten hele gedwaald’ (zie ook Sent, 2004).

De prediker van doelmatigheid De sociale ingenieur wil zich vooral inzetten voor een betere wereld, maar gaat vaak ten onder aan overmoed waarmee de goede intenties in de praktijk worden gebracht. Het thema van overmoed komen we ook tegen bij de andere rol die economen in het dagelijks leven innemen, namelijk

als predikers van doelmatigheid. En die doelmatigheid werd ook toegepast op het vak zelf. Economie werd na de Tweede Wereldoorlog een belangrijk vak, vooral in de jaren zeventig namen de studentenaantallen fors toe wellicht ook geïnspireerd door het leidende voorbeeld van Jan Tinbergen en zijn vele volgelingen. Nederland was in die jaren een (klein) gidslid. Naast Tinbergen, waren er talloze getalenteerde wetenschappers zoals Theil en Verdoorn, die bijna allemaal wel een tijd doorbrachten op dat machtige instituut in Den Haag: het Centraal Planbureau. Alleen economen als Jan Pen en Piet Hennipman onttrokken zich aan de invloed van de Haagse rekenmeesters en beoefenden economie op hun eigen onnavolgbare wijze. De schaalvergroting waarop economen opereerden maakte het aantrekkelijk om de principes van de speldenfabriek toe te passen waar Adam Smith in het begin van zijn *Wealth of Nations* aan refereerde. Een van de belangrijkste bronnen van welvaart is arbeidsdeling en de mate van arbeidsdeling wordt beperkt door de omvang van de markt. Als de markt klein is heeft het weinig zin om het productieproces op te delen in allerlei verfijnde handelingen. Zodra deze groeit gloeren er schaalvoordelen. En zo geschiedde het ook onder economen. De arbeidsdeling nam een grote vlucht en wie tegenwoordig het aantal typen economen wil tellen heeft aan de vingers van twee handen niet genoeg, sterker nog de *Journal of Economic Literature* heeft een lijst met codes voor vakgebieden die optelt tot 107 met gemiddeld 6 à 8 nadere onderverdelingen. Kortom, met enig gemak zou men 700 verschillende typen economen kunnen voorstellen. In het begin kon men nog volstaan met het onderscheid bedrijfs- en staathuishoudkundigen en binnen die laatste groep kon men zich nog onderscheiden door te vertellen dat men micro- dan wel macro-econoom was. Maar tegenwoordig is het aantal smaken niet meer te tellen en ik zal ze dan ook niet proberen op te dreunen. Waar de economie tegen de grenzen van de arbeidsdeling oploopt is terug te vinden in drie andere archetypen: de leunstoeleconoom, de financieel ingenieur en de ezeldrijver, en de schaduw van alle drie is zichtbaar in de kredietcrisis.

De leunstoeleconoom De eerste econoom die door de bril van doelmatigheid naar zijn vak keek was een voormalig landgenoot van ons – de Nobelprijswinnaar Tjalling Koopmans. Onder aanvoering van het argument van efficiency heeft hij in de jaren vijftig het voorstel gedaan om empirie en theorievorming als twee te scheiden activiteiten te zien (Koopmans, 1957, blz. 144 e.v.).⁴ Koopmans was in die tijd directeur van de Cowles Commission – een invloedrijke groep van economisch onderzoekers die zijn weerga in de wereld niet kende - gehuisvest in de Universiteit van Chicago.

⁴ De eerlijkheid gebiedt mij om te zeggen dat hij het niet van een vreemde had omdat Tinbergen in 1939 (blz. 12) ook al rept van een sterke werkverdeling tussen de econoom en de statisticus (de term 'econometrist' moest nog worden uitgevonden).

En hoewel hij een leerling was van Tinbergen en zelf invloedrijke artikelen heeft geschreven over het meten van economische relaties, was hij niet erg goed in de empirische kant van het modelleren van economieën. Liever beperkte hij zich tot de theorievorming en in zijn latere werk stond vooral de theorie van de optimale economische groei centraal. Zijn *Three Essays on the State of Economic Science* (1957) waren zo overtuigend dat zijn werk de overhand kreeg in de economie. Voor zijn grote tegenstrever aan de universiteit van Chicago – Milton Friedman – was de term 'model' een vies woord, maar met Koopmans werd modelleren een gangbaar begrip onder economen. Nieuw-klassieke economen als Sargent en Lucas hebben het Cowles programma van Koopmans en anderen uitgevoerd.⁵

Met deze scheiding deed de leunstoeleconoom zijn intrede, een figuur die steeds meer het karakter van de economische wetenschap is gaan beïnvloeden: iemand die vanuit de warmte van zijn studeerkamer, zonder enige kennis van praktische feiten of zaken, het kruis van vraag en aanbod slaat en een evenwichtsconditie prevelt en als lid van de club van de onzichtbare hand gelooft dat alles als vanzelf wel goed komt. Voor een debat is het altijd prettig om zo'n lekker tegendraadse oom in het gezelschap te hebben, maar het wordt irritant zo niet gevaarlijk wanneer economisch beleid gevoerd wordt door economen die hun handen niet vuilmaken door even naar de cijfers te kijken en puur hun intuïtie achterna lopen.

Valkuil 2:

“De werkelijkheid doet er niet toe” De opkomst van de leunstoeleconoom heeft economen van naam en faam in de pen doen klimmen om protest aan te tekenen. Ronald Coase is misschien nog wel de meest eloquente bestrijder van de benadering die economen als Koopmans e.a. voorstaan. Gary Becker (1976) bijvoorbeeld schreef over de economische benadering: “what distinguishes economics as a discipline from other disciplines in the social sciences is not its subject matter but its approach.” Economen zijn zich steeds meer gaan bezighouden met de determinanten van rationele keuzes en in dat opzicht is het begrijpelijk dat deze benadering zo veel invloed heeft kunnen hebben in andere disciplines en waarom economen met een zekere

⁵ In Nederland is dat nog een graad verder doorgevoerd door Henri Theil (1924-2000) die met steun van Tinbergen een speciale econometrie-opleiding introduceerde in Rotterdam, een opleiding die in eerste instantie het loffelijke streven van de Econometric Society uitvoerde, waarin een samensmelting van wiskunde, statistiek en economie werd beloofd (“advancement of economic theory in its relation to statistics and mathematics”). Uiteindelijk heeft de econometrie-opleiding uitmuntende statistici of toegepaste wiskundigen opgeleverd die tijdens de opleiding de band met de economie hebben verloren en eindigen veel artikelen als exercities die het best te omschrijven zijn als methode op zoek naar een databestand, danwel een databestand op zoek naar een probleemstelling.

graagte het land van andere disciplines binnenvallen. Coase (1988, p. 3) trekt hier dan ook de conclusie “economists have no subject matter”. De preoccupatie met de logica van keuzes is dat volgens Coase “the entities whose decisions economists are engaged in analyzing have not been made the subject of study and in consequence lack any substance.” Met andere woorden, economen hebben hun eigen vak verwaarloosd. Dat zijn stevige woorden en hij laat dan ook niet na om die woorden te onderstrepen met voorbeelden van economische ‘analyse’:

“Exchange takes place without any specification of its institutional setting. We have consumers without humanity, firms without organizations, and even exchange without markets.”

Het negeren van de realiteit of het gebrek aan respect voor de empirie kan grote gevolgen hebben voor beleid. In het artikel ‘The Lighthouse in Economics’ (1974) laat Coase zien dat de conclusies van ‘blackboard economists’ als Pigou en Samuelson op drijfzand zijn gebaseerd. Zij hebben de neiging om veel te snel, gewapend met theorie, overheidsingrijpen voor te stellen om zogenaamde externe effecten van privaat handelen te corrigeren, terwijl dat niet noodzakelijk altijd het geval hoeft te zijn. En die specifieke kennis vergt enige verdieping in de praktijk, iets wat Samuelson nooit echt gedaan heeft. Het zwarte schoolbord op MIT was zijn domein. Gewapend met een paar ‘stylized facts’ slaan theoretici vaak aan de slag, terwijl het werk van Coase juist laat zien dat wie afdaalt tot de tastbare praktijk van alledag tot een dieper en beter inzicht komt waar overheidsingrijpen begint en individuele vrijheid ophoudt. Theorie en empirie horen hand in hand te gaan. Of zoals Alfred Marshall het onder woorden bracht in een brief aan Edgeworth:

“General reasoning is essential, but a wide and thorough study of facts is equally essential. A combination of the two sides of the work is *alone* economics *proper*. Economic theory is, in my opinion, as mischievous an imposter when it claims to be economics proper as is mere crude unanalysed history.” (geciteerd in Coase, 1975).

Theorievorming heeft lange tijd binnen de economie in hoger aanzien gestaan dan het geworstel met cijfers (Leontief, 1971, Morgan, 1995, McCloskey, 1997). Het beschrijven van een casus, zoals men wel in recht en bedrijfskunde tegenkomt, staat ongeveer gelijk aan vloeken in de kerk. Er werden en worden dan ook generaties economen grootgebracht met de instelling dat het kennen van de feiten niet erg belangrijk is. De prikkel om empirisch onderzoek te doen was praktisch afwezig. En dat ontdekten Arjo Klamer en David Colander ook toen zij in de jaren tachtig promovendi interviewden aan Amerikaanse topuniversiteiten. De meest schokkende statistiek die zij produceerden was

dat maar 3 procent (sic) van de promovendi stelden dat grondige kennis van de economie van belang is voor je carrière als econoom; 68 procent vond het onbelangrijk. Met dergelijke prikkels is het niet moeilijk om te begrijpen dat zuivere theorie de boventoon voerde in de jaren tachtig en negentig. In de twee decennia die volgden is deze extreme aversie voor empirie getemperd maar bij een herhaling van het onderzoek in 2005 constateerde Colander (2007) dat nog steeds maar 9 procent van de promovendi een degelijke feitenkennis hogelijk waardeert en nog steeds 51 procent vindt het onbelangrijk. Wie tot de top wil behoren moet zich op theorie werpen. Empirie en zeker de institutionele kennis van samenlevingen is voor de monniken onder ons, maar zeker niet voor de toppers.

Deze ontwikkeling is op twee vlakken gevaarlijk. Allereerst voor het beleid. Wanneer gebruikers van een theorie zich loszingen van de werkelijkheid dan is de verleiding altijd groot om met een aanbeveling te komen dat de mens zich maar moet vormen naar de gemaakte veronderstellingen in plaats van andersom. Voor een deel is deze houding ook verbonden met ideeën die men koestert over de vorm van rationaliteit. Iemand die ‘substantieve rationaliteit’ als kader gebuikt zal sneller fouten in denken en doen ontdekken dan iemand die het begrip procedurele rationaliteit gebruikt. Het laatste neemt veel meer de mens met al haar feilen en eigenaardigheden waar en de neiging tot ingrijpen zal dan ook minder snel zijn.

Het tweede gevaar schuilt in het karakter van het onderzoek dat door deze norm wordt geprikkeld. Het onderzoek kan op een gegeven moment steriel worden en creativiteit de kop in drukken. De wiskundige John von Neuman, die o.a. aan de wieg stond van de speltheorie en de moderne economische groeitheorie, sloeg de spijker op zijn kop in een beschouwing over zijn vak:

“As a mathematical discipline travels far from its empirical source, or still more, if it is a second and third generation only indirectly inspired by ideas coming from ‘reality’, it is beset with very grave dangers. [...] At a great distance from its empirical source, or after much ‘abstract’ inbreeding, a mathematical subject is in danger of degeneration.” (1947, p. 181)

Eenzelfde waarschuwing zou men voor de economische theorie van vandaag kunnen doen uitgaan.⁶ Wanneer economen niet meer geprikkeld worden om risicovol onderzoek op te zetten en zich beperken tot de status quo is niemand daar mee gediend: de wetenschap niet maar ook de maatschappij niet. Harriet Zuckerman (1977) heeft ooit een grondige studie van Amerikaanse Nobelprijswinnaars gemaakt. En een van de belangrijkste conclusies van haar onderzoek was dat de geïnterviewde wetenschappers keer op keer benadrukten dat het *vinden* van problemen vele malen belangrijker is dan het *oplossen* van problemen. Het oplossen is weliswaar een onderdeel maar dat is een techniek die velen beheersen zodra het probleem eenmaal geformuleerd is. Het vinden van problemen is nauw verweven met kijken en dat betekent onder andere ook dat men alternatieve hypothesen opwerpt hoe de wereld in elkaar steekt en die uiteindelijk ook confronteren met de praktijk. De leunstoel kan tijdelijk een aardig middel zijn om de zaken op een rijtje te zetten, maar op een gegeven moment moet men zich opheffen uit de stoel en uit het raam kijken.

Een fataal schisma Gedurende de naoorlogse periode hebben we niet alleen de opkomst meegemaakt van de sociale ingenieur, die zich op het macro-economische vlak bewoog, maar ook die van de financieel ingenieur. En tussen deze twee archetypen ontstaat een contraproductieve taakverdeling. Als men de geschiedenis van het denken op het terrein van financiering en belegging (Bernstein, 1992) leest dan ontkomt men niet aan de indruk dat er generaties economen en wiskundigen bezig zijn geweest met vragen als ‘Hoe kunnen we het beste risico spreiden?’ en “Wat bepaalt de waarde van aandelen?” Het begon in feite met het werk van Harry Markowitz in 1952 die de normatieve vraag van een optimale samenstelling van een beleggingsportfolio als onderwerp had. Het succes van finance - de kracht van wiskundige modellen - is ook tevens een zwakte voor hen met een gering relativeringsvermogen. Het werk van Nobelprijswinnaars als William Sharpe, Myron Scholes en Robert Merton is immers zo praktisch dat de grens tussen model en werkelijkheid niet meer aanwezig was. Texas Instruments adverteerden zelfs met de tekst “Now you can find the Black-Scholes value using our..calculator”. Optiehandelaren spraken in hedge ratio’s, differentiaalvergelijkingen al dan niet van een stochastische variant en volgens Robert Merton was dat onontkoombaar:

⁶ En laten we niet vergeten dat de Tilburgse econoom Stevers in 1989 ook voor een dergelijke scholastische benadering van het vak waarschuwde. “Ik heb willen waarschuwen tegen het doorslaan van de Tinbergiaanse methode, alsof economie een natuurwetenschap zou zijn en dan nog een natuurwetenschap die zich niet bezighoudt met de grondslagen.” (p. 13)

“People had no choice. They couldn’t deal with it the way they dealt with it over-the-counter. There is no other way to deal with the complexity of the option. The models made sense intuitively and seemed to work.” (Bernstein, 1992, blz. 227)

De directe relevantie van het werk van financiële ingenieurs kan een beoefenaar niet onberoerd laten. De laatste twintig jaar is de invloed van deze ingenieurs helemaal snel gegaan, niet alleen door het denk- en programmeerwerk van de ingenieurs. Dankzij deregulering en technologische veranderingen in communicatie en informatieverwerking kunnen mensen en bedrijven nu grotere bedragen lenen tegen lagere prijzen dan ooit tevoren, men kan investeren in een veelheid aan instrumenten die tegemoet komen aan iedere denkbare behoefte voor risico en inkomen en men kan het risico delen met vreemden over de wereld. Althans, dat dachten we voor de kredietcrisis. De grote verwevenheid en participatie van investeerders en de creatie van allerlei tussenlagen in de wereld van financiële intermediairs hebben allerlei belangenconflicten en beloningsproblemen opgeroepen waardoor overmoed en pervers gedrag kon ontstaan. De financieel ingenieur verwaarloosde door zijn concentratie op zijn microproblemen het feit dat op macro-niveau markten kunnen falen. Hierdoor groeide een generatie van bankiers en investeerders op die zichzelf en anderen wijs maakten dat zij, om met de British Academy te spreken, “the pace-making engineers of advanced economies” waren. De sociaal ingenieur had in zekere zin nog de goede intenties om het publieke belang te dienen, bij de financieel ingenieur wordt het private belang gediend en is het publieke belang uit het oog verdwenen. Ter vergoelijking wordt er altijd losjes naar Adam Smith verwezen wiens onzichtbare hand er zorg voor draagt dat met het najagen van privaat belang het publieke belang ook gediend wordt. De terugkoppeling naar het grote geheel, de macro-economie, is afwezig. Deze verwijdering in de kerk van economen zal op een leek vreemd overkomen. Immers draait de economie niet uitsluitend om geld? Het schisma is echter niet zonder gevolgen en die komt tot uitdrukking in twee valkuilen waarin de moderne econoom is getrap.

Valkuil 3:

“Geld speelt geen rol” De sociale ingenieur heeft zoals gezegd oog voor de macro-economie, maar verwaarloost de werking van geld. Financiële markten zijn voor macro-economen een ver-van-mijn-bed show en in macro-modellen kon worden volstaan met een rudimentaire beschrijving van de financiële sector. In de modellen van Tinbergen speelde geld bijvoorbeeld helemaal geen rol. De verwijdering van het vak ‘finance’ en macro-economie is een gevolg van de voorschrijdende specialisatie op vele vlakken en wordt door Wyplosz (2009) wel betiteld als de vloek van Tobin. Nobelprijswinnaar James Tobin merkte al vroeg in zijn carrière op dat de

belangrijkste uitdaging voor de economische wetenschappen was om de kloof te dichten die bestaat tussen macro-economie en het vak finance en monetaire economie. Tobin was, net als andere economen van zijn generatie, diep onder de indruk van *The General Theory* van Keynes waarin de financiële sector een belangrijke rol speelt en Keynes zelf ook zo'n uitzonderlijke belegger was. Voor Keynesianen was het logisch om de macro-economische consequenties van monetair beleid en het gedrag van beleggers met elkaar in verband te brengen. Echter met het voortschrijden van de tijd groeiden beide terreinen uit elkaar en volgens Wyplosz is dat dé belangrijkste reden waarom de crisis niet is voorspeld. De laatste twintig, dertig jaar ontwikkelde zich in rap tempo een hele finance-industrie die uit het zicht verdween van de algemeen econoom. En dat is de vloek van Tobin. Een belangrijke gevolg van deze vervloekte ontwikkeling is dat fundamentele vragen als 'wat is geld?' en 'wat is een bank?' niet werden gesteld, terwijl de complexe ontwikkelingen binnen de financiële wereld in de laatste dertig hebben gemaakt dat het duiden van geld of een bank geen eenvoudige zaak is. Het diffuse karakter van geld en bankieren verklaart meteen ook waarom het houden van toezicht zo'n lastige zaak is. Wie de geschiedenis van geld doorneemt (Klamer en Van Dalen, 1998) beseft dat er altijd een publiek belang in het geding is wanneer het om banken en geld gaat, maar ik vermoed dat door overmoed de sociale ingenieurs de geldsector hebben verwaarloosd.

Daar bovenop werd de macro-economie voor een lange tijd gedomineerd door allerlei neutraliteitstheorema's wat maakte dat macro-economen zich konden beperken tot fictieve economieën waarin geld geen rol speelt en waarbij de vraag hoe een bedrijf gefinancierd wordt – via aandelen of via schuld – geen invloed heeft op de waarde van het bedrijf. De band met de realiteit werd helemaal doorgesneden met de komst van algemeen evenwichtsmodellen die weliswaar gekalibreerd worden om een paar kernvariabelen na te bootsen, maar die voor de rest toch in hoge mate naar binnengekeerd zijn. Zoals de bankier Charles Goodhart opmerkte over de dynamische stochastische algemene evenwichtsbenadering: "the exclusion of the possibility of default [...] makes them useless for analysing financial crises." Willem Buiter (2009) is niet minder complimenterend over deze ontwikkelingen:

"De macro-economie en monetaire economie die Anglo-Amerikaanse universiteiten in pakweg de afgelopen dertig jaar hebben gedoceerd en verspreid hebben serieus onderzoek naar economisch gedrag en beleid voor decennia opgehouden. De academische inspanningen kunnen nog het beste als een maatschappelijk onverantwoord verspilling van tijd en andere middelen worden beschouwd."

Valkuil 4: De kapitaalmarkt is feilbaar en zo ook de toezichthouder

In de macro-economie is het begrip marktfalen een standaardbegrip, terwijl binnen finance de efficiënte markthypothese wordt gehuldigd en het beginpunt voor menige investeringstheorie is. De markt is onfeilbaar, zo luidt de gedachte, en alle informatie die noodzakelijk is om voorspellingen te doen over toekomstige rendementen is verwerkt in de prijs van vandaag. Door dit maar lang genoeg te herhalen hoeft men zich geen zorgen te maken over de kwaliteit van beleggingen. Finance specialisten maakten gebruik van steeds ingewikkelder modellen en technieken en veronderstelden macro-economische ontwikkelingen als exogeen. De financiële ingenieur ontwikkelde de gewoonte om zijn theorieën uitsluitend te toetsen aan prijzen die op de kapitaalmarkten ontstaan en niet meer dan dat. Voor Chicago-economen als Eugene Fama en Merton Miller is dat de juiste methode en met enige felheid worden de inzichten van economen die twijfelen aan de correctheid van de markt, zoals de behavioral finance school, neergezet als "little more than some disconnected paradoxes, optical illusions and the usual mantras I've been hearing for 40 years" (Miller geciteerd in Van Overveldt, 2007, blz. 274). De efficiënte markthypothese staat volgens Miller en Fama recht overeind (zie bijv. Fama, 1998). De achilleshiel van deze benadering is dat onderliggende marktkrachten achter prijsontwikkelingen worden genegeerd (Summers, 1985). "The price is always right". Het onder het tapijt schuiven van de mogelijkheid van kapitaalmarktfalen heeft twee belangrijke gevolgen.

Allereerst is dit een vrijbrief voor banken en verzekeraars om hun publieke taak te verwaarlozen en zich te gedragen als vrije ondernemers. Op dit punt aanbeland zien we de opkomst van het archetype dat zich nog het beste laat vergelijken met de hoofdrolspeler uit de film *Wall Street*: Gordon Gekko. Deze figuur verenigt twee zaken: het ontbreken van een ethisch kompas en een individualistische visie op financiering en beleggen. "Greed is good," was zijn stelling en op dat punt lijkt Gekko op de moderne Bernard Mandeville die de private ondeugd van eigenbelang interpreteerde als een publieke deugd. In de praktijk wordt er in het ontwerp van financiële producten niet nagedacht over de externe effecten die het kan oproepen in de samenleving en allengs vergat men ook dat banken speciaal zijn en een publiek belang dienen. Waar dat toe kan leiden vindt men samengebald in de casus DSB Bank. Het verdienmodel van deze bank bestond uit het maken van winst uit torenhoge provisies op koopsompolissen waarbij overkreditering, schering en inslag waren. Het wegvallen van een ethisch kompas of het inlevingsvermogen is een belangrijk deel van het verhaal naar mijn smaak. Het corrigeren van dit soort ontwikkelingen is veel moeilijker. De menselijke natuur heeft nooit engelachtige trekken gekend, maar als men de kat op het spek bindt - wat in feite in het financiële systeem gebeurde (Rajan, 2006) - moet men allereerst die weeffout herstellen. Het sleutelen aan

de menselijke natuur is voor een beleidsmaker bijna ondoenlijk. Het is aan de bedrijven om naast de deskundigheid ook het karakter te toetsen bij de mensen die men aanneemt, en om de corporate governance op orde te hebben en ook naleving van regels en gedragsprincipes te eisen.

Een tweede gevolg is dat de overheid en de toezichthouders niet verdacht waren op een crisis zoals die de wereld trof in 2007. Zoals Alan Greenspan zo mooi zijn teleurstelling over het zelfregulerende vermogen van de financiële sector onder woorden bracht: “I found a flaw in the model that I perceived as the critical functioning structure that defines how the world works” (voor congressional hearing van 23 oktober 2008). De regulering ging ten onder aan overmoed. En hier zien we het dilemma van het borgen van publieke belangen: niet alleen markten falen, maar ook overheidsinstanties die voor het publieke belang opkomen kunnen falen. En de ironie is dat de fouten binnen banken hun tegenhanger kennen binnen de muren van de toezichthouder. Om maar dicht bij huis te blijven bij een casus die ik in de post-mortem fase heb mogen aanschouwen: de corporate governance van DSB Bank werd niet in orde bevonden, maar hetzelfde zou men kunnen beweren over de corporate governance van DNB. Maar wellicht het belangrijkste is dat er goedgelovigheid aan beide kanten was: de roze bril waarmee Scheringa c.s. de toekomst aanschouwden, werd weliswaar duidelijk betwist door DNB, maar DNB was ook op haar terrein goedgelovig door het verstrekken van een bankvergunning en door te denken dat het herhaaldelijk correct doch vermanend toespreken van bestuur en commissarissen tot enig resultaat zou leiden. Op dat soort momenten lijkt alleen maar het adagium van generaal Patton van toepassing: “If you grab them by their balls, their hearts and minds will follow.”

Ezeldrijvers in de wetenschap De laatste archetypische econoom die efficiëntie predikt en die binnen de economie is opgedoken is een type dat denkt dat de ‘wortel-en-stok’ logica om ezels te drijven uit eerstejaars economieboeken altijd en overal werken. Het woord ‘prikkel’ ligt in de mond van een econoom bestorven en wat is er aantrekkelijker dan die prikkels ook op de eigen beroepsgroep los te laten? De universiteit is niet meer dan een koekjesfabriek en als men iemand wil aansporen tot meer en betere publicaties dan beloont men publicaties in toptijdschriften en men bestraft publicaties in ESB of andere kanalen waardoor een breder publiek kennis neemt van de wetenschap. Op dit punt ben ik wellicht te veel partij om onbevooroordeeld mijn mening te geven, maar ik doe het toch.

Deze omslag in het denken heeft in Nederland voor een ongelofelijke productiviteitslag

gezorgd. Als men de jaren zeventig en tachtig vergelijkt met het hier en nu dan is er een wereld van verschil. Het was voor Arie Kapteyn en Tom Wansbeek een reden om een economentop 40 te maken. Een beetje “hoogleraren pesten”, zoals Kapteyn het zelf uitdrukte (*NRC Handelsblad*, 23 mei 1996). Meetlatconcurrentie, zoals dat in het economienjargon heet, kan geen kwaad was de gedachte en dat deed het ook niet. Het Nederlandse economenvolk werd geprikkeld en wakker geschud. Het bestaan van econoom was redelijk anoniem als je niet meedeed aan het overlegcircuit en door de Economentop 40 kwam je nog eens met je foto in *Intermediair* en kon iedereen zien wie nu een echte econoom was en wie niet. De transformatie van de economische wetenschap is spectaculair geweest en Nederland wordt als gidsland gezien (Drèze en Estevan, 2008 en Van Dalen en Klamer, 2009). De Universiteit van Tilburg is van een universiteitje in de provincie opgeklommen tot een universiteit die niet alleen toptalent aantrekt maar ook nota bene talent levert aan Amerikaanse universiteiten als de University of Chicago. Was vroeger een publicatie in *American Economic Review* nog een grote uitzondering, tegenwoordig is dat veel gewoner geworden, en dat geldt gelukkig ook voor andere economen aan Nederlandse universiteiten. Het is niet onopgemerkt gebleven. Men kan echter kanttekeningen plaatsen bij deze ontwikkeling omdat in veel ranglijstdiscussies de inhoud van stukken niet aan bod komt. Het maakt niet meer uit wat men schrijft, als men maar schrijft. Het is zelfs de initiator van de ranglijst, Arie Kapteyn, opgevallen dat Nederland in zijn bibliometrie doorschiet en het enige land in de wereld is waar men denkt in termen van A- en B-publicaties. Het zijn vaak alleen maar cijfers van publicaties of citaties die de boventoon voeren. Dat is jammer omdat we niet zien welke originele ideeën schuil gaan achter publicaties. Maar er is een principiële reden om tegen de logica van de ezeldrijverij te zijn en die beschrijf ik hieronder.

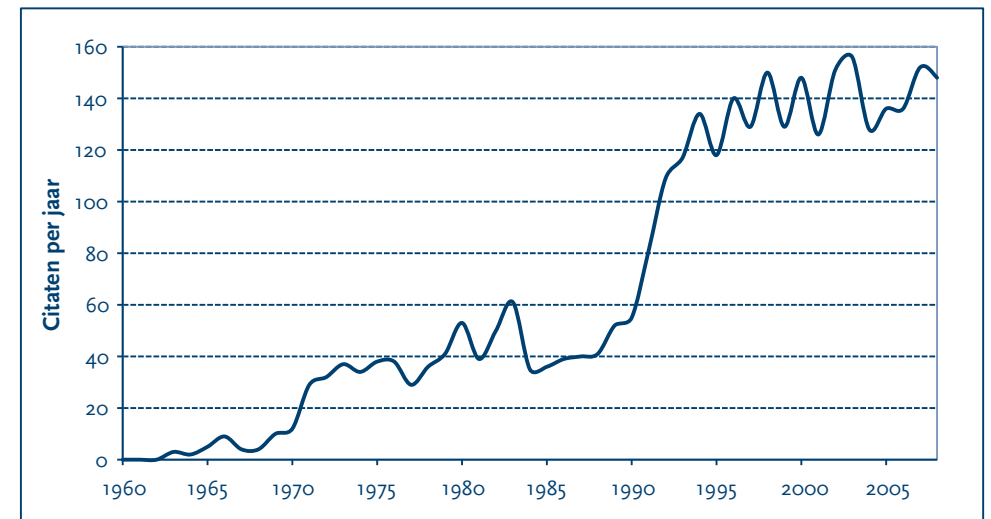
Valkuil 5: de mens is (over het algemeen) geen ezel Er zijn drie redenen om kanttekeningen te plaatsen en ze hebben alle drie te maken met de constatering dat ‘prikkel en beloning meer kapot maakt dan je lief is’. De eerste reden is dat het structureel belonen op basis van stukloon binnen de wetenschap een voorbeeld is van slecht economisch denken. Er bestaat een omvangrijke maar voor de meesten, vrees ik, ondoordringbare literatuur die bestudeert hoe je de beloning van werknemers moet afstemmen op de taken die een werknemer heeft en de bazen die binnen en buiten een organisatie een rol spelen in de uitoefening van die taken. Een van de redenen waarom beloningen van bijvoorbeeld ambtenaren vaak zo vlak en vast zijn heeft te maken met het feit dat zij in een veel complexere omgeving werken dan bijvoorbeeld een stratenmaker (zie Dixit, 2002). Ambtenaren hebben vaak meer taken en meer bazen. Om de verleiding zo klein

mogelijk te maken dat bepaalde taken worden verwaarloosd is een vast salaris geen gek idee. Datzelfde geldt voor de universiteit. Als universitair medewerker hebben we wel eens gekscherend het idee dat wij de zon zijn waarom de rest van de wereld draait, maar in de praktijk hebben wij meerdere taken en – hoewel we het niet graag toegeven - meerdere bazen. Een van de praktische consequenties van verkeerd prikkelen is dat het een verwaarlozing van taken kan impliceren. Denk aan onderwijs, deelname aan het beleidsdebat, of aan wetenschappelijke publieke dienstverlening zoals boeken bespreken, optreden als referent. Ik besef maar al te goed dat universiteiten in hun verantwoording naar de samenleving met cijfers over de brug moeten komen. In die verantwoordingsdrang wordt ingezet op zoveel mogelijk productie van artikelen en steeds meer wordt dat ook beloond. Deze manier van denken doet me echter denken aan een bekend artikel uit de managementliteratuur 'On the Folly of Rewarding A, While Hoping for B' (Kerr, 1975). De concentratie binnen de wetenschap is sterk gericht op A – de publicaties in tijdschriften – terwijl B vaak ongedefinieerd blijft. Ik neem altijd aan dat dit creatief en excellent onderzoek en onderwijs betekent. Maar wie A beloont krijgt A en niet B.

De tweede reden om tegen deze vorm van ezeldrijverij is een miskenning van de empirische literatuur over prikkels. Deze literatuur heeft zich namelijk sterk ontwikkeld en de belangrijkste conclusie die je aan dat werk overhoudt is dat financiële prikkels maar een beperkte werking hebben. De motivatie om te werken draait niet alleen om extrinsieke beloning maar vooral om intrinsieke beloning, zeker bij creatieve beroepen of beroepen waar de cognitieve capaciteiten van mensen worden aangesproken (Osterloh en Frey, 2000). Bonussen en stukloon werken goed bij beroepen waar in hoge mate sprake is van mechanische handelingen maar zodra het aankomt op complexere taken of beroepen dan spelen zaken als het bieden van autonomie. En iemand met een beetje gezond verstand zou dat ook kunnen verzinnen. Het uiteindelijke resultaat van de nadruk op extrinsieke prikkels is dat wetenschappers het criterium gaan gebruiken als de formule tot succes.⁷ Alles wat door bestuurders gedefinieerd wordt als 'goede economie' wordt als uitgangspunt genomen en niet wat de wetenschapper zelf goede economie vindt. Met andere woorden, eigenwijs onderzoek dat een lange adem vereist wordt afgestraft als de persoon in kwestie niet sterk in zijn schoenen staat.

⁷ Daarnaast zet het ook de deur wagenwijd open voor strategisch gedrag. Dan Hamermesh noemt het voorbeeld van de universiteit die een beloningstructuur ('completely nuts') voor artikelen bedacht had om juist de individuele bijdrage te belonen. Een artikel gepubliceerd in een toptijdschrift zou 23.000 dollar opleveren en met twee auteurs zou het stukloon 16.250 dollar per auteur zijn, enz. Wie veel geld wil verdienen doet gewoon alleen het werk en op het moment van publiceren 'koopt' men gewoon een paar co-auteurs, met als eindresultaat dat er veel 'samenwerking' zou ontstaan.

Zie: <http://freakonomics.blogs.nytimes.com/2009/06/03/co-compensation/>

Figuur 1: Aantal citaten vergaard door Ronald Coase met zijn artikel 'The Problem of Social Costs' (1960), 1960-2009

Bron: ISI, web of science

Een derde reden om terughoudend te zijn met stukloon en bonussen is dat de maatstaf van productiviteit – publicaties – niet alleen de bron van beloning is maar ook het enige selectiecriterium; een selectiecriterium dat bovendien vaak mechanisch wordt toegepast. Over het algemeen denk ik dat publicaties geen slechte informatiebron zijn van wat iemand kan, maar men moet waken voor de fouten die men met zo'n maatstaf kan maken als het zuiver mechanisch wordt toegepast. Om een simpel voorbeeld te geven: zou Ronald Coase ver voordat hij een Nobelprijs in 1991 had gekregen, laten we zeggen in 1965, worden aangenomen bij een willekeurige Nederlandse universiteit? Stel dat we met de huidige instelling van vandaag zijn citaten en publicaties zouden tellen? De sollicitatiecommissie zou 21 artikelen in tijdschriften van enige naam tellen vanaf 1935 tot 1965, hoewel de commissie de lijst zou betitelen als B-waardig. Artikelen in *Time and Tide* (tweemaal) en *The Owl* (eenmaal) laat men buiten beschouwing. Daarnaast zijn twee rapporten en één boek in die dertig jaar geschreven (waarbij dat boek ook nog eens ging over de BBC). Kortom, de commissie valt niet van zijn stoel van de productiviteit van de econoom van gevorderde leeftijd, die dan 55 jaar is. Maar goed, hij heeft een paar jaar terug nog een artikel geschreven over eigendomsrechten en externe effecten waar collega's in Chicago hoog van opgeven. Weliswaar in een B-tijdschrift maar voor alle zekerheid kijkt de commissie toch maar even naar de 'impact' van dat artikel.

Ook daar laat deze maatstaf de kandidaat in de steek omdat in 1965 hij maar een magere score van 10 citaten (sic) over 5 jaar weet te vergaren (zie figuur 1). Wederom moet de conclusie zijn dat we met een magere kandidaat te maken hebben. Het lijkt flauw maar wie de geschiedenis van Nobelprijswinnaars in de economie bekijkt (zie Van Dalen, 1999) ziet dat het uiteraard allemaal eigenwijze economen zijn die hun eigen weg zijn ingeslagen en het is zeker niet zo dat alle Nobel laureaten in het begin hun grootste klapper maakten, daar ging enige tijd overheen.

Wat heeft dit van doen met de kredietcrisis vraagt u zich af? Van een discipline waarvan de leiders of bestuurders niet doorhebben dat ze beloningsprincipes op de juiste wijze toepassen gaat weinig voorbeeldwerking uit. Het is een slechte toepassing van economische theorie en getuigt van slechte kennis van de empirische literatuur. Daarnaast is er een belangrijkere overweging en die heeft te maken met het feit dat academici behoren tot een van de belangrijke poortwachters van het publieke debat. Echter door het bestaande beloningssysteem en de voorbeeldwerking van opinieleiders binnen de gemeenschap van economen is er een afkeer opgetreden van het beleidsdebat. Dat is volgens mij nu minder erg dan in de jaren negentig toen ik met Arjo Klamer (1996) het Nederlandse economenvolk onder de loep nam, maar wat mij wel treft is dat men nu de beleidsarena vaak betreedt met 'blackboard economics'. Het belang van deelname aan het beleidsdebat is echter groot als men bedenkt dat in de huidige maatschappij de *informatie*overdracht weliswaar steeds sneller gaat maar de *kennis*overdracht veel langzamer gaat of imperfect is. Iemand moet informatie interpreteren en gevolgtrekkingen maken. Door de verregaande arbeidsdeling zijn we zijn steeds afhankelijker geworden van anderen en leren we ook van anderen of leiden we bepaalde informatie af aan wat anderen doen. Hierdoor bestaat het gevaar van hordegedrag dat – indien niet tegengesproken – een ontregelende werking kan hebben op economie en samenleving (zie Bikhchandani et al. 1998). De padafhankelijkheid van keuzes en signalen van anderen maakt dat er zogenaamde zeepbellen in een markt kunnen ontstaan. Wanneer mensen van elkaar 'leren' zijn er blijkbaar geen sterke tegenkrachten om foute informatie uit te sluiten en het vraagt de nodige moed en overtuigingskracht van beleidsmakers, planbureau's, toezichthouders of academici om luchtballonnen door te prikken.

Markt voor ideeën faalt

En zo is de bijdrage van de economische wetenschap aan de kredietcrisis weliswaar niet direct maar dan toch zeker indirect van belang geweest. Overmoed, een gebrek aan realisme, het vasthouden aan het geloof dat de kapitaalmarkt niet faalt en een interne gerichtheid hebben er voor gezorgd dat de markt voor economische ideeën faalde. Dit falen vindt plaats in een tijd waarin de invloed van economen direct merkbaar is. Economische inzichten - of ze nu goed of slecht zijn - worden veel sneller opgenomen in de maatschappij, waarvan de financiële sector bij uitstek het voorbeeld is. Op het macro-economische front zou dat wel eens anders kunnen zijn (zie Mankiw, 2006), maar ook hier weer moeten we de kracht van de media niet onderschatten. Het aantal mediakanalen voor economen van allerlei pluimage is zeer groot en boodschappen en voorspellingen worden vele malen rondgebaard zonder enige vorm van waarschuwing. Het doen van voorspellingen is een gratis bezigheid omdat het papier waarop het gedrukt wordt morgen al weer gebruikt wordt voor het verpakken van de vis. Op dit punt denk ik dat economen en wetenschappers in het algemeen zich veel meer bewust moeten zijn van welke verantwoordelijkheid ze hebben.⁸ Ook de markt voor ideeën kan falen. Het gevaar dat er schuilt is dat niet iedereen kan beoordelen of een mening zin of onzin is. Daarom heeft ook de markt voor ideeën een marktmeester of een vorm van toezicht nodig om het debat te reguleren. Het beleid en het publiek vertrouwt erop dat de wetenschap via 'peer review' het kaf van het koren scheidt. Tussen de wereld van beleid, waar kennis wordt toegepast, en de wereld van de wetenschap, waar kennis wordt geproduceerd, gaapt normaal gesproken een gat. Dit zijn in hoge mate verschillende domeinen. En door een sterkere interne gerichtheid van de wetenschap is dat gat alleen maar groter geworden. De kunst van het toepassen (Colander, 1994) is daarmee tussen wal en schip gevallen met alle gevolgen van dien. Het beleid moet er maar op vertrouwen dat wetenschappers weten waar zij over praten en eerlijk zijn over de beperkingen van hun modellen.

De voor de hand liggende vraag is natuurlijk of deze slechte gewoontes op den duur verdwijnen. Wie last heeft van zwaarmoedigheid zal beweren dat er niet veel zal veranderen. Ik ben daarentegen hoopvol en zie ontwikkelingen in beleid en wetenschap waardoor er meer openheid is voor alternatieve wegen van onderzoek.

⁸ Het mogelijke falen van de markt voor ideeën was voor mij en Kees Koedijk ook een belangrijke reden om in 2008 het webforum *Me Judice* op te zetten, een webforum waarmee een ieder zijn mening naar voren kan brengen om vooral ook gevestigde opinies te tarten of nieuwe gezichtspunten naar voren te brengen vanuit wetenschap en beleid.

Economie van het vrije veld Het zal steeds meer lonen om meer realisme aan de dag te leggen. Hoe werken bankbesturen en het toezicht erop (zie onderzoekscommissie DSB Bank, 2010), hoe nemen pensioenfondsbesturen beslissingen (van Dalen et al. 2010), hoe beïnvloeden bonussen de afwegingen van managers, en nog belangrijker wat is de kwaliteit van beslissingen die worden genomen onder hoge stress (Coates en Herbert, 2008)? Het zijn allemaal vragen die eenvoudig lijken maar menig econoom staat met zijn mond vol tanden als het op antwoorden aankomt. Het geven van dit antwoord vergt immers andere kwaliteiten dan men normaal van economen gewend is te vragen. De 'economie van het vrije veld' kan economie een nieuwe impuls geven door de weerbarstige praktijk van alledag in beeld te brengen. De econoom kan daarom nog veel leren van de assertiviteit van de onderzoeksjournalist in het stellen van vragen, het geduld en het oog van de bioloog, en het gevoel van de schrijver voor een verhaal. Deze benadering wordt al veel langer gebruikt onder bepaalde breed ingestelde economen, maar het is een riskante strategie omdat het een tijdsintensieve bezigheid is en omdat economen er niet in getraind zijn. Maar het lange termijn rendement van deze investering kan uitzonderlijk hoog zijn. Laten we vooral niet vergeten dat *The Wealth of Nations* van Adam Smith begon met een bezoek aan een speldenfabriek.⁹ De speldenfabriek was de inspiratiebron om het principe van schaalvoordelen en arbeidsdeling uit te leggen. Smith was zeker niet de enige die zijn inspiratie uit de praktijk van alledag haalde. Een voorbeeld van recentere datum is de econoom Ronald Coase die ooit zijn carrière begon met het bezoeken van bedrijven, waar hij zijn ideeën opdeed over hoe bedrijven ontstaan. Het is daarnaast ook nog eens een waarschuwing voor economiedocenten dat Coase juist tot zijn onafhankelijke waarneming kon komen omdat hij een groot deel van zijn colleges Economie aan de LSE *niet* gevolgd had. Met het oog van een jurist ontleedt hij de werking van markt, bedrijf en recht. En voor dat werk heeft hij later de Nobelprijs gekregen.

Wie de empirie van de praktijk tot zich door laat dringen beseft al snel dat de procedurele rationaliteit waar Simon over sprak van veel meer waarde is om te begrijpen waarom en hoe beslissingen worden genomen dan het vast blijven houden aan het substantieve rationaliteitsbegrip.

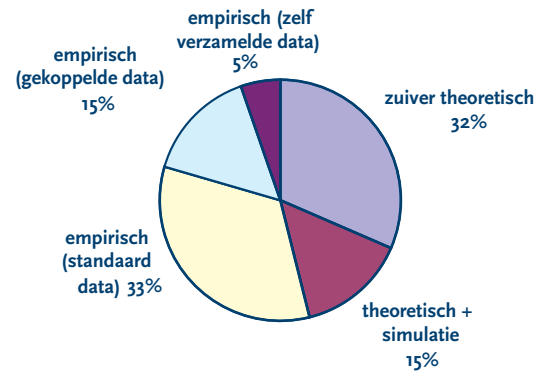
⁹ Onder historici wordt betwist dat Smith zijn voorbeeld van de speldenfabriek geheel uit eigen waarneming heeft opgeschreven. Het werkelijke verhaal achter dit voorbeeld valt moeilijk te achterhalen. Smith rept zelf over zijn wandelingen in de buurt van Kirkcaldy, Fife waarbij hij fabrieken in zijn omgeving bezocht, maar ik vermoed dat het raadplegen van encyclopedieën een extra check voor hem was om zijn 'waarnemingen' te staven. Hij raadpleegde niet alleen de *Encyclopedia* van Diderot, zoals velen veronderstellen, maar verschillende handboeken die het fabricageproces van spelden gedetailleerd beschreven (zie Peaucelle, 2006).

In de loop der tijd ben ik steeds meer waarde gaan hechten aan het Thomas theorema vernoemd naar de gelijknamige socioloog: "If men define situations as real, they are real in their consequences". Om te begrijpen waarom Nederlanders hun land permanent verlaten heeft men meer grip op die materie door direct op emigranten af te stappen en met hen in gesprek te gaan. Hun onvrede over Nederland, de bevolkingsdruk, het verwaarlozen van het publieke domein, het zijn allemaal elementen die meer grip bieden op de vraag hoe mensen beslissen wanneer een land in verwarring en crisis verkeert dan door vast te houden aan de standaard migratietheorie dat migratie niet meer is dan een arbitragebeslissing (Van Dalen en Henkens, 2007). Of waarom zijn Nederlandse werkgevers zo terughoudend in het aannemen van oudere werknemers? Ook hier spelen stereotype beelden over de productiviteit van ouderen versus jongeren een grote rol in het aannemebeleid (Van Dalen, Henkens en Schippers, 2010).

De standaardmethode onder economen was voor lange tijd om uitsluitend naar de daden en niet naar de woorden en houdingen van mensen te kijken. De zogenaamde 'gebleken voorkeuren' ('revealed preferences') waren vele malen belangrijker dan 'stated preferences'. Het *waarom* van de beslissing ligt echter al vast in het rationele keuzemodel en ik denk dat juist op dit punt veel meer licht geworpen kan worden, omdat inzicht in de redenen waarom mensen beslissingen nemen helpt voor het stellen van een diagnose van wat het probleem is.

De houding van economen in de traditie van Friedman is begrijpelijk en verklaart ook waarom het zelf op onderzoek uitgaan een kunst is die verwaterd is en niet wordt onderwezen. Dat op het punt van de zelfstandige dataverzameling nog een wereld te winnen valt kan men ook opmaken uit de toppublicaties in economietijdschriften. Weliswaar worden veel meer dan vroeger experimenten uitgevoerd en surveys gehouden maar over het geheel genomen is dit toch een minderheid. Ik heb het empirische karakter van artikelen in vijf bekende toptijdschriften (*American Economic Review*, *Econometrica*, *Journal of Political Economy*, *Quarterly Journal of Economics* en *Journal of Finance*) bekeken en het eindresultaat is weergegeven in de taartdiagram in figuur 2. Het volledig opzetten van de dataverzameling van A tot Z wordt zeker door experimentele onderzoekers gepraktiseerd, maar voor het overgrote deel van de artikelen stelt men zich tevreden met theoretische beschouwingen (47 procent), en als men de cijfers er bij haalt dan gaat het in veel gevallen om data (nationale statistieken en langlopende surveys) die reeds bestaan (33 procent) of waarin men bestaande databestanden koppelt om op die manier weer nieuwe informatie boven tafel te krijgen (15 procent). In slechts 5 procent van de artikelen wordt door economen data geheel op eigen houtje vergaard. Dat is weinig in vergelijking met andere disciplines (Morgan, 1995) maar het is ook begrijpelijk als men de methodologie

van economen kent en de tradities waarin men zich beweegt. Toch is het een jammerlijke ontwikkeling omdat ik vind dat zelfverzamelde data veel meer toegesneden zijn op de vraag die men stelt. Bij bestaande surveys komt het te vaak voor dat men de ‘second-best’ strategie volgt door de vraagstelling te laten leiden door het databestand in plaats van andersom.

Figuur 2: Verdeling van artikelen in economisch toptijdschriften naar type theoretisch/empirisch, 2000

Bron: ISI Web of Science, eigen indeling

Ik heb ook even uitgezocht welk *soort* empirisch onderzoek veel invloed op andere onderzoekers heeft gehad in de periode 2000-2009 en deze regressieanalyse levert goed nieuws en slecht nieuws op (zie tabel A1 in de bijlage). Het goede nieuws is bijvoorbeeld dat in het bestand van toptijdschriften de reputaties van auteurs er uiteindelijk niet veel toe doen. Met andere woorden, zowel grote als kleine namen moeten met een goed inhoudelijk verhaal komen. Maar het echt goede nieuws is dat economen veel meer zijn gaan luisteren naar empirische verhalen. Het slechte nieuws is dat het zelf verzamelen van data duidelijk minder ‘loont’ dan het onderzoek op basis van bestaande databestanden. Men kan natuurlijk zeggen dat economen dit soort origineel onderzoek gelijkschakelen aan puur theoretisch onderzoek, maar ik geef de voorkeur aan de interpretatie dat economen moeite hebben met het plaatsen van dergelijk onderzoek en daarmee ligt het citeren van dergelijk onderzoek ook minder voor de hand.

Meer vossen gevraagd, minder egels Enkel meer realisme is niet genoeg, het vraagt ook een andere vorm van denken die voor een deel ingaat tegen de trend van immer verdergaande specialisatie. Het heeft daarmee veel van doen met het kerninzicht van Isaiah Berlins essay (1953) over de vos en de egel: “The fox knows many things, but the hedgehog knows one big thing”. Berlin geeft enige uitleg hoe het denkproces van egels, respectievelijk vossen gekarakteriseerd kan worden:

“For there exists a great chasm between those, on one side, who relate everything to a single central vision, one system less or more coherent or articulate, in terms of which they understand, think and feel - a single, universal, organizing principle in terms of which alone all that they are and say has significance - and, on the other side, those who pursue many ends, often unrelated and even contradictory, connected, if at all, only in some de facto way, for some psychological or physiological cause, related by no moral or aesthetic principle; these last lead lives, perform acts, and entertain ideas that are centrifugal rather than centripetal, their thought is scattered or diffused, moving on many levels, seizing upon the essence of a vast variety of experiences and objects for what they are in themselves, without consciously or unconsciously, seeking to fit them into, or exclude them from, any one unchanging, all-embracing, sometimes self-contradictory and incomplete, at times fanatical, unitary inner vision.”

Deze tweedeling heeft de politicoloog Tetlock (2005) aangegrepen om de waarde van deskundigen tegen het licht te houden in het maken van voorspellingen. Door een kleine 300 experts meer dan 20 jaar te volgen komt hij tot de volgende conclusie: “*What experts think matters far less than how they think*” (p. 2). De egels onder de deskundigen blijken veel slechter te scoren dan de zogenaamde vossen, zowel ten aanzien van lange termijn als korte termijn voorspellingen. Voor lange termijnvoorspellingen is het wellicht maar beter om helemaal niet naar de egels te luisteren. De karakterisering van egels is voor economen-watchers zeer herkenbaar en valt ook samen met de archetypen van sociale ingenieurs, financieel ingenieurs, leunstoel-economen en ezeldrijvers. Het neoklassieke denkraam bevat mooie ideeën en modellen waar men op verliefd kan raken. Algemeen evenwichtsmodellen die Koopmans en later Lucas, Prescott en vele anderen hebben ontwikkeld zijn prachtige werkpaarden, maar vaak kan een econoom ook toe met een partieel evenwichtsmodelletje om de wereld om zich heen te begrijpen. Het probleem van de egel is dat zijn diagnose, analyse en kuur volledig afhankelijk is van dat ene prachtige idee, of zoals het gezegde gaat: “If the only tool you have is a hammer, you tend to see every problem as a nail.”

Wat het probleem op de markt voor ideeën nog verergert is dat egels het goed doen in de media. Experts die overtuigend en met veel aplomb hun (enige) visie geven zijn goed voor oneliners en vette krantenkoppen. Vossen, om bij de karakterisering van Berlin te blijven, zijn zelfkritische, eclecticische experts die zich laten overtuigen door tegenbewijzen uit de praktijk en niets moeten weten over grootse masterplannen. In dat opzicht is het voor de economische wetenschap en zijn beoefenaren beter om de stijl van werken van Marshall en zijn Amerikaanse ‘leerling’ Friedman na te streven.¹⁰ De Marshalliaanse stijl omarmde Friedman ten volle en in feite is de oude Chicago-stijl de stijl van Marshall. Prijsstheorie, tegenwoordig micro-economie, was de basis. En net als Marshall was Friedman wiskundig goed onderlegd en zeker geen tegenstander van formalisering, maar voor hem was het gebruik van de term ‘model’ vloeken in de kerk. ‘Modelleren’ was veeleer de wijze waarop zijn tegenstrever Tjalling Koopmans naar de economie ‘keek’. Daarnaast gebruikte Friedman zijn academische vrijheid om met zijn scherpe pen en mond economen en politici bij de les te houden. En daarmee was hij een belangrijk rolmodel. Een van de belangrijke functies die ‘vosserige’ academici bezitten is om met enige scepsis, waar nodig venijn, en (zelf)spot zich in het publieke debat te mengen. De kracht en moed om te zeggen dat de keizer geen kleren aan heeft is van onschatbare waarde voor het publieke debat. Buitenstaanders nemen al te gemakkelijk veronderstellingen in de economische theorie te letterlijk en beseffen niet dat modellen metaforen zijn. Perfecte markten bestaan niet, en de goede verstaanders weten dat ook wel, maar zoals *The Economist* (24 september 2009) in een artikel over ethiek op business schools treffend schreef “scepticism is second nature to the giants of financial economics, as opposed to the more junior propellorheads.”.

Gelukkig valt er de laatste jaren een vosserige stijl van werken terug te vinden in de economietijdschriften. Ik ben een groot liefhebber van het boek *Freakonomics* van Steven Levitt en Stephen Dubner, hoewel ik me hier en daar afvraag of het nog iets met economie te maken heeft of dat we met een op hol geslagen statisticus te maken hebben. Maar leuk is het wel, het boek is meer dan 5 miljoen keer verkocht en het inspireert niet alleen economen maar ook wetenschappers en studenten uit andere disciplines. De wetenschappelijke waarde van dit soort exercities schuilt in het strooien van twijfel en het stimuleren van serendipiteit: de gelukkige combinatie van wijsheid en toeval om iets te ontdekken.

¹⁰ Friedman heeft in 1953 weliswaar met een bekend essay de economische wetenschap op een spoor gezet om modellen niet op hun veronderstellingen te toetsen maar alleen naar voorspellingen te kijken. Tegenstanders van deze benadering hebben die altijd gezien als een anti-empirische benadering, maar wie naar de praktijk van zijn werk kijkt ziet dat hij gegeven de middelen en data juist heel creatief te werk ging met de empirie (Hands, 2009).

Ontdekkingskracht spreekt voor zich, maar twijfel is ook broodnodig als ingrediënt om de egels te overtuigen dat hun ene model niet zaligmakend is.

Hoewel het succes van *Freakonomics* doet vermoeden dat we met een nieuw fenomeen te maken hebben moet dit toch worden bestreden. Wetenschappen hebben altijd al hun gedachten gescherpt aan nieuwe onderwerpen waarbij men nooit terugdeinsde om de grenzen van het eigen territorium te passeren. Bentham paste zijn nutscalculatie van ‘pain and pleasure’ toe op uiteenlopende onderwerpen; Veblen schreef al over de economie van het dragen van jurken; Schelling is bij uitstek de man die zijn gedachten liet gaan over woonvoorkeuren, kernoorlog, en nierdonoren; Friedman is de man die prijsstheorie doceerde en dit toepaste op van het legaliseren van harddrugs tot het verplicht oproepen van militairen, en zijn leerling Gary Becker kan wellicht als de koning van het economisch imperialisme worden beschouwd door praktische zaken van alledag te doorgronden met zijn modellen zoals trouwen, kinderen krijgen, scheiden, verslaving, discriminatie, overdrachten binnen het gezin en ga zo maar door. De buitenissige ideeën van gisteren kunnen tot het denkraam van vandaag behoren. Maar alles met mate of zoals Levitt het zegt “I don’t think we want a whole profession with dilettantes like me out doing what I do.” (*New Republic*, 18 april 2007).

Tegengif voor overmoed en overspecialisatie “It’s not ignorance that does so much damage. It’s knowin’ so darned much that ain’t so.” De nuchtere Chicago-econoom Frank Knight (1944) kon met enige regelmaat de woorden van de humorist Josh Billings citeren en daarbij sloeg hij de spijker op zijn kop. Het falen van de economische wetenschap is te wijten aan op hol geslagen verbeelding, een verbeelding die op de feiten vooruit loopt en waarin model en werkelijkheid met elkaar worden verwisseld. Uiteraard heeft een maatschappij denkers nodig die verbeelden. Zoals Joop den Uyl Prediker parafraseerde “Waar visie ontbreekt komt het volk om.” Maar als de crisis een ding leert dan is het wel dat verbeelding ook kan ontsporen. Overmoed en overspecialisatie heb ik als de belangrijkste bronnen aangewezen en het is daarom zaak om over de ‘checks and balances’ van het vakgebied na te denken. Om de overmoed en overspecialisatie in te dammen zijn ten eerste realisme en historisch besef van belang. Realisme helpt niet alleen om beter zicht te krijgen op maatschappelijke ontwikkelingen, maar ook om de veelgebruikte aannames kritisch tegen het licht te houden. Historisch besef is vooral van belang omdat het een rijke bron is van ingrijpende omwentelingen die mensen als onwaarschijnlijk beschouwden. Ten tweede moet veel meer de band worden aangehaald tussen macro-economie en het vak financiering en belegging omdat wat verstandig is op

individueel niveau nog niet goed hoeft uit te werken op nationaal of globaal niveau.

Maar het is bovenal van belang om te beseffen dat overmoed voortkomt uit overspecialisatie. En daarmee is het een kwestie van balans hoe het vakgebied zich het beste kan ontwikkelen: niet alleen in *wat* we denken maar ook *hoe* we denken. We hebben enorm veel gehad aan de scherpe inzichten van Samuelson, Lucas en Arrow, maar met te veel 'wannabe' Samuelsons en Lucas Light versies worden economen ivoren torenwetenschappers die zich loszingen van de problemen van heden en toekomst en geen weet hebben van geschiedenis en daar ook geen lessen uit kunnen trekken. Het voorbeeld dat sociale ingenieurs stellen door te werken aan een betere wereld is verheffend maar de plannen gaan vaak ten onder aan het miskennen van de zwakste schakel in hun kennis. De overtuigingskracht van financiële ingenieurs is verbluffend geweest, maar de burger had als belastingbetaler en belegger er meer aan gehad als in het hok van de financiële ingenieurs meer vossen hadden gezeten die ook meer historisch besef hadden gehad en een besef dat wat rationeel is op microniveau nog niet rationeel op macroniveau hoeft te zijn. En tot slot is de logica van ezeldrijvers verleidelijk en van een verbluffende eenvoud maar als er iets uit de empirie van prikkels naar voren komt dan is het dat de mens geen ezel is en dat je het beste mensen als mensen kunt behandelen.

En daarmee is de cirkel rond. De realistische kijk op de mens met al zijn 'moral sentiments' is door bemoeienissen van Koopmans en kompanen uit het oog verdwenen. De crisis doet ons beseffen dat dit een pijnlijke fout is geweest. De klassiek geschoolde vossen zouden niet aan een dergelijke overmoed ten prooi gevallen zijn omdat zij een realistischer mensbeeld hadden en wisten net als Adam Smith "The instincts never fail, only reason does."¹¹

¹¹ De uitspraak wordt toegeschreven aan Jacob Viner die het werk van Adam Smith bestudeerde. 'Sentiments' interpreteerde hij als 'instincts'

Dankwoord

Aan het einde van mijn rede gekomen, wil ik nog enkele woorden van dank uitspreken. Mijn dank gaat allereerst uit naar het College van Bestuur van de Universiteit van Tilburg die mijn benoeming tot hoogleraar macro-economie mogelijk heeft gemaakt. Ik hoop het vertrouwen dat u in mij heeft gesteld ten volle waar te maken. Direct daar achteraan wil ik de leden van het Departement Economie bedanken voor hun open samenwerking en hartelijke ontvangst alsmede het volledige team van het webforum *Me Judice*. Ik vind het een voorrecht om samen met jullie aan dit nieuwe medium te werken en hoop het nog veel verder uit te bouwen.

Collega's van het NIDI: 'small is beautiful' en het kleine maar fijne instituut waarvan ik al jaren deel van uitmaak bewijst de waarheid van deze spreuk. Daarnaast biedt de biotoop aan de Haagse Lange Houtstraat de nodige diversiteit aan disciplines en inzichten die mij niet alleen inspiratie bieden maar ook op gezette tijden bescheiden houden.

Het aantal mensen waar ik in de loop der tijd mee heb samengewerkt is groot en de beperkte tijd verhindert mij op deze plaats om een ieder persoonlijk te bedanken. Toch wil een uitzondering maken voor drie 'partners in crime'.

Allereerst wil ik Arjo Klamer bedanken. Onze samenwerking is niet gegrondvest in een of ander strak omljnd onderzoeksprogramma maar gebaseerd op pure nieuwsgierigheid en plezier in het schrijven van verhalen over economie en samenleving. Zo hoort het ook. Hoewel we twee totaal verschillende persoonlijkheden zijn en daar ook hartelijk om kunnen grinniken ben ik altijd weer verbaasd dat zodra een verhaal af is, ik niet meer kan aanwijzen wie nu wat geschreven heeft. Een beter bewijs van een ideale samenwerking kan ik niet geven en ik hoop dat die samenwerking mijn leven lang meegaat.

De tweede partner die ik wil bedanken voor een jarenlange samenwerking is Kène Henkens.

Als econoom is het gezond om je te omringen met mensen die anders denken en kijken. Jij bent weliswaar in naam socioloog maar in de dagelijkse omgang ben je toch veel meer een pragmatisch denkende sociale wetenschapper en onze geschriften getuigen daar ook van. Ambitieuze wetenschappers willen graag *aan* de grenzen van de wetenschap werken, maar in ons geval denk ik dat onze samenwerking eerder *over* de grens van de wetenschap gaat. Het onderzoek dat wij verricht hebben kan ik nog het beste omschrijven als afleveringen van 'Buurman en buurman'. Door op onconventionele wijze te knutselen en ons niets aan te trekken van geschreven en ongeschreven wetten, gebeuren er onderweg allerlei ongelukjes die een perfecte timmerman niet zou maken, maar iedere keer kan ik weer met een zekere verwondering kijken naar het eindproduct dat ook vaak

met een 'A je to' wordt besloten.

Tot slot, de laatste 'partner in crime': Kees Koedijk. Gedurende onze samenwerking hebben we vooral de rol van de econoom als beleidsadviseur beoefend. Het is een karaktertrek die je als telg van Tinbergen toch altijd met je meedraagt: wat je doet, moet er wel toe doen. Gelukkig is dat werk nooit gebukt is gegaan onder zwaarmoedigheid, maar juist met veel plezier en verwondering over hoe de wereld van 'madmen in high places' werkt. Binnen de Raad van Economisch Adviseurs en binnen de onderzoekscommissie DSB Bank heb ik met veel plezier gewerkt aan zaken die er toe doen. En zaken die ertoe doen brengen ook vaak deining mee, zoveel zelfs dat ik in de nacht na publicatie van weer een rapport de Melkunie-reclame in mijn dromen voor ogen zag waarin Peer Mascini de beroemde woorden uitsprak: "Ik heb nog zo gezegd 'Geen bommetje'".

Tot slot wil ik nog een speciaal woord van dank uitspreken tot enkelen die mij het meest dierbaar zijn.

Allereerst mijn vader en moeder. De liefde voor de wetenschap heb ik niet van een vreemde. Jullie onverminderde steun en interesse in bijna alles wat ik doe heb ik als een groot geschenk ervaren. Ik ben dan ook blij dat jullie nog in goede gezondheid het uitspreken van deze rede kunnen bijwonen zodat ik er nog iets tegenover jullie geschenk kan stellen.

Corinne, mensen die verliefd zijn op hun vak vergeten weleens de liefde waar het om draait. Afgelopen jaar be kroop mij ook wel eens het enge gevoel dat ik vaker met Dirk Scheringa naar bed ging dan Dirk met zijn vrouw Baukje. Laat ik je geruststellen, er komen wat mij betreft voorlopig geen dooie banken meer in huis en zoals het een goed econoom betaamt kan ik stellen dat er op termijn weer evenwicht komt.

Janna, Sofie en Brechtje, hoewel jullie dag in dag uit weinig respect tonen voor mijn terugtrekkende haargrenslinje kan ik toch stellen dat het gezegde 'al het goede komt gedrieën' op waarheid berust want jullie zijn daarvoor het sluitende bewijs.

Ik heb gezegd.

Bijlage

Bijlage: Berekening citatie-effect van kenmerken van artikelen in toptijdschriften

Tabel A1: Marginaal citatie-effect van verschillende kenmerken van een artikel in economische internationale toptijdschriften, jaar van publicatie 2000 (voorspeld gemiddeld aantal citaten na 10 jaar = 41.3)

	Marginaal effect	t-waarde
Empirisch gehalte (pure theorie = 0)		
Theorie en simulatie	11.8	1.48
Toetsing met standaard data	31.9**	4.35
Toetsing met gekoppelde data	42.9**	3.53
Toetsing met geheel zelf verzamelde data	11.6	0.91
Review artikel	-18.8**	2.59
Volgorde artikel in tijdschriftnummer	-2.2**	2.88
Aantal pagina's	1.1**	2.81
Reputatie auteur(s)	22.3**	2.82
Reputatie auteurs(s) (kwadraat)	-4.4*	1.99
US connectie auteur(s)	11.4*	2.34
Regulier artikel (note = 0)	-1.6	0.18
Tijdschrift (American Economic Review = 0)		
Econometrica	-22.2**	4.32
Journal of Finance	-12.0	1.94
Journal of Political Economy	-9.8	1.57
Quarterly Journal of Economics	-17.5**	3.41

Reputatie van auteurs is gemeten als de gemiddelde reputatie van de auteur(s) in de jaren 1988-1999 voorafgaand aan de publicatie in 2000 in eenheden van duizend. Ter verheldering: een verschil in reputaties van 100 citaten 'maakt' dat een artikel van de meer gereputeerde auteur(s) gemiddeld genomen 2 citaten meer oplevert. Geschat met behulp van negatieve binomiale regressiemethode, * geeft significantieniveau op 5% niveau aan; ** op 1% niveau.

Referenties

- Almunia, M., A. Bénétrix, B. Eichengreen, K.H. O'Rourke en G. Rua, 2010, From Great Depression to Great Credit Crisis: Similarities, Differences, Lessons, *Economic Policy*, 219-265.
- Backhouse, R.E., en S. G. Medema, 2009, Defining Economics: The Long Road to Acceptance of the Robbins Definition, *Economica*, 76: 805-820.
- Becker, G.S., 1976, *The Economic Approach to Human Behavior*, University of Chicago Press, Chicago.
- Bernstein, P.L., 1992, *Capital Ideas*, The Free Press, New York.
- Besley, T. en P. Hennessy, 2009, Brief aan Her Majesty the Queen namens The British Academy, d.d. 22 juli 2009, Londen.
- Bikhchandani, S., D. Hirshleifer en I. Welch, 1998, Learning from the Behavior of Others: Conformity, Fads, and Informational Cascades, *Journal of Economic Perspectives*, 12: 151-170.
- Buiter, W.H., 2009, Moderne macro-economen moeten eens goed in de spiegel kijken, *Me Judice*, jaargang 2, 30 maart 2009.
- Coase, R.H., 1974, The Lighthouse in Economics, *Journal of Law and Economics*, 17: 357-376.
- , 1975, Marshall on Method, *Journal of Law and Economics*, 18: 25-31.
- , 1988, *The Firm, The Market and the Law*, University of Chicago Press, Chicago.
- Coates, J.M. en J. Herbert, 2008, Endogenous Steroids and Financial Risk Taking on a London Trading Floor, *Proceedings of National Academy of Sciences*, 105: 6167-6172.
- Cochrane, J., 2009, How Did Paul Krugman Get it So Wrong?, University of Chicago.
- Colander, D., 1994, The Art of Economics by the Numbers, in: R.E. Backhouse (red.), *New Directions in Economic Methodology*, Routledge, London, pp. 35-49.
- Colander, D., 2007, *The Making of An Economist, Redux*, Princeton University Press, Princeton, NJ.
- , 2009, How Economists Got it Wrong: A Nuanced Account, Middlebury College Economics Discussion Paper, no. 09-09.
- Colander, D., H. Föllmer, A. Haas, M.D. Goldberg, K. Juselius, A. Kirman, T. Lux, B. Sloth, 2009, The Financial Crisis and the Systemic Failure of Academic Economics, *Critical Review*, 21: 249-267.
- Commissie van onderzoek DSB Bank, 2010, *DSB Bank*, rapport in opdracht van het ministerie van Financien, 29 juni 2010, Den Haag.
- Dalen, H.P. van, 1999, The Golden Age of Nobel Economists, *The American Economist*, 43: 19-35.
- Dalen, H.P. van, en K. Henkens, 2007, Longing for the Good Life: Understanding Emigration from a High-Income Country, *Population and Development Review*, 33(1): 17-45.
- Dalen, H.P. van, Henkens, K., Koedijk, C.G., en Slager, A.M.H., 2010, Decision Making in the Pension Fund Board Room: An Experiment With Dutch Pension Fund Trustees, CentER Discussion Paper 2010 nr.18, Tilburg University.
- Dalen, H.P. van, K. Henkens, en J.J. Schippers, 2010, Productivity of the Older Worker: Perceptions of Employers and Employees, *Population and Development Review*, 36: 309-330.
- Dalen, H.P. van, en A. Klamer, 1996, *Telgen van Tinbergen – Het verhaal van de Nederlandse economie*, Balans, Amsterdam.
- , 2009, De globalisering van de economische wetenschap, of het verdwijnen van de Nederlandse economie, *TPEdigitaal* 2009, 3: 101-118.
- Dixit, A.K., 2002, Incentives and Organizations in the Public Sector: An Interpretative Review, *Journal of Human Resources*, 37: 696-727.
- Drèze, J.H., en F. Estevan, 2007, Research and Higher Education in Economics: Can We Deliver the Lisbon Objectives?, *Journal of the European Economic Association*, 5: 271-304.
- Eichengreen, B., 2009, The Last Temptation of Risk, *The National Interest*, May/June issue 2009.
- Ewijk, C. van, en C.N. Teulings, 2009, *De Grote Recessie*, Balans, Amsterdam.
- Fama, E.F., 1998, Market Efficiency, Long-Term Returns, and Behavioral Finance, *Journal of Financial Economics*, 49: 283-306.
- Friedman, M., 1953, The Methodology of Positive Economics, in: *Essays in Positive Economics*, University of Chicago Press, Chicago, pp. 3-43.
- Hands, D.W., 2003, Did Milton Friedman's Methodology License the Formalist Revolution?, *Journal of Economic Methodology*, 10: 507-520.
- Hayek, F.A. von, 1974, The Pretence of Knowledge, Nobel Memorial Lecture, reprinted in: *American Economic Review*, 1989, 79: 3-7.
- Heertje, A., 1964, Economie, Wetenschap en Kunst, *De Economist*, 112: 737-752.
- Kerr, S., 1975, On the Folly of Rewarding A, While Hoping for B, *Academy of Management Journal*, 18: 769-783.
- Klamer, A., en D. Colander, 1990, *The Making of an Economist*, Boulder: Westview Press.
- Klamer, A. en H.P. van Dalen, 1998, *Het verhaal van geld*, Amsterdam University Press, Amsterdam.
- , 2002, Attention and the Art of Scientific Publishing, *Journal of Economic Methodology*, 9: 289-315.
- Knight, F., 1944, Economics, Political Science and Education, *American Economic Review*, 34: 68-76.
- Koopmans, T.C., 1957, *Three Essays on the State of Economic Science*, McGraw-Hill, New York.
- Krugman, P., 2009, How Did Economists Get It So Wrong, *New York Times Magazine*, 2 september 2009.
- Leontief, W., 1971, Theoretical Assumptions and Nonobserved Facts, *American Economic Review*, 61: 1-7.
- Mankiw, N.G., 2006, The Macroeconomist as Scientist and Engineer, *Journal of Economic Perspectives*, 20: 29-46.
- McCloskey, D.N., 1996, *The Vices of Economists, The Virtues of the Bourgeoisie*, Amsterdam University Press, Amsterdam.
- Morgan, T., 1995, Theory Versus Empiricism in Academic Economics, *Challenge*, 38: 46-51.

- Osterloh, M. en B.S. Frey, 2000, Motivation, Knowledge Transfer, and Organizational Forms, *Organization Science*, 11: 538-550
- Overveldt, J. van, 2007, *The Chicago School*, Agate, Chicago.
- Peaucelle, J.L., 2006, Adam Smith's Use of Multiple References for his Pin Making Example, *European Journal History of Economic Thought*, 13: 489-512.
- Qian, R., C.M. Reinhart, en K.S. Rogoff, 2010, On Graduation from Default, Inflation and Banking Crisis: Ellusive or Illusion?, NBER working paper, no. 16168, Cambridge, MA.
- Rajan, R.G., 2006, Has Finance Made the World Riskier?, *European Financial Management*, 12: 499-533.
- Robbins, L., 1932, *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*, MacMillan, Londen.
- Sent, E.M., 2004, Behavioral Economics: How Psychology Made Its (Limited) Way Back Into Economics, *History of Political Economy*, 36: 735-760.
- Shiller, R.J., 2000, *Irrational Exuberance*, Princeton University Press, NJ.
- Simon, H.A., 1976, From Substantive to Procedural Rationality, in: S. Latsis (ed.), *Method and Appraisal in Economics*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Stevers, Th.A., 1989, *Van spelers en scholasten*, Stenfert Kroese, Leiden.
- Summers, L.H., 1985, On Economics and Finance, *Journal of Finance*, 40: 633-635.
- Tetlock, P.E., 2005, *Expert Political Judgement*, Princeton University Press, Princeton.
- Tinbergen, J., 1939, *Statistical Testing of Business-Cycle Theories, Vol. I: A Method and its Application to Investment Activity*, League of Nations, Geneva.
- Von Neuman, J., 1947, The Mathematician, in: R.B. Heywood (red.), *The Works of the Mind*, University of Chicago Press, Chicago, pp. 180-196.
- Wyplosz, C., 2009, *Macroeconomics After the Crisis: Dealing with the Tobin Curse*, Walter Adolf Jöhr Lecture 2009, University of St. Gallen.
- Zijlstra, J.J., 1992, *Per slot van rekening - Memoires*, Uitgeverij Contact, Amsterdam.
- Zuckerman, H., 1977, *The Scientific Elite*, Free Press, New York.